

Polsko-Rosyjskie relacje naukowe A.D. 2018.

Konferencja Komisji Historyków Polski i Rosji w Warszawie w 100-lecie odzyskania niepodległości przez Polskę, Uniwersytet Warszawski, 26–29 września 2018: Rok 1918 – koniec starej i narodziny nowej Europy. Odrodzone Państwo Polskie i Sowiecka Rosja

Tegoroczna Konferencja Komisji Historyków Polski i Rosji poświęcona była rocznicy stulecia odzyskania niepodległości przez Polskę. Wszystkie podejmowane problemy rozpatrywane były w szerszym kontekście europejskim, głównie jednak skoncentrowano się na problematyce wieloaspektowych relacji polsko-rosyjskich. Tematyka referatów i dyskusji obejmowała kwestie historii politycznej, społecznej, wyznaniowej, etnicznej i narodowościowej, ale także historii idei, historii nauki, oświaty i kultury, archiwistyki, dziejów biurokracji, administracji i wojskowości, historii kościołów i parlamentaryzmu oraz historii techniki.

Wedle obliczeń rosyjskich historyków była to konferencja jubileuszowa – spotkano się po raz dwudziesty od 1968 r. Wówczas bowiem odbyła się pierwsza sesja Komisji, a więc dokładnie dwudzieste spotkanie miało miejsce w półwiecze rozpoczęcia działalności. Trzeba jednak zaznaczyć, że Komisja utworzona została formalnie przez Polską Akademię Nauk i Akademię Nauk ZSRR (później Rosyjską Akademię Nauk) w 1965 r. Istnieje już 53 lata. Jej pierwszymi przewodniczącymi byli prof. Henryk Łowmiański i prof. Borys Aleksandrowicz Rybakow. Miejscem obecnej konferencji był Uniwersytet Warszawski.

Poprzednia Konferencja Komisji, która odbyła się w Polsce miała miejsce w 2010 r. w Warszawie (Pałac Staszica; Polska Akademia Nauk) i Pułtusku (Zamek w Pułtusku; Akademia Humanistyczna imienia Aleksandra Gieysztora). Jej pokłosiem była opublikowana książka wydana przez PAN, Instytut Historii Nauki PAN i Akademię w Pułtusku¹.

Kolejne trzy spotkania odbyły się w Moskwie na życzenie strony rosyjskiej. Pierwsze z nich poświęcone było stu pięćdziesięcioleciu wybuchu powstania styczniowego 1863 r. i miało miejsce w 2013 r. Wówczas również opublikowana została książka, której wydawcą był Instytut Słowianoznawstwa RAN². Drugie spotkanie odbyło się w 2014 r. dla uczczenia rocznicy

1 *Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki. Polsko-rosyjskie relacje w sferze nauki XVIII-XX w.*, red. L. Zasztowt, Warszawa 2013.

2 *Pol'skoje ianvarskoje vosstanije 1863 goda i istoriczeskije sud'by Rossii i Pol'szy*, red. N.A. Makarow, L. P. Marnej, B. W. Nosow, Moskwa 2014. Por. L. Zasztowt, *Międzynarodowa Konferencja Komisji Historyków Polski i Rosji w roku 2013, poświęcona powstaniu styczniowemu 1863 roku w rocznicę 150-lecia wybuchu insurekcji, Moskwa, 3–5 września 2013 r.* „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” t. 59, 2013, nr 2, s. 213–222.

stulecia urodzin wybitnego polskiego historyka Aleksandra Gieysztor. Jego pokłosiem stała się książka wydana przez Instytut Historii Powszechnej RAN (we współpracy z Instytutem Historii Nauki PAN i Akademią Humanistyczną im. A. Gieysztor w Pułtusk) pod redakcją Leonida E. Gorizontowa³. Trzecie spotkanie moskiewskie miało miejsce w 2015 r.. Poświęcone było Rosji w historiografii polskiej i Polsce w historiografii rosyjskiej⁴. Zaprezentowane studia wydano w książce przygotowanej przez Instytut Słowianoznawstwa RAN⁵.

W przygotowaniu obecnej Konferencji jako instytucje wspierające wystąpiły: Polska Akademia Nauk, Komitet Nauk Historycznych PAN, Komitet Historii Nauki i Techniki PAN, Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów PAN, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN oraz Towarzystwo Naukowe Warszawskie i Kasa imienia Józefa Mianowskiego – Fundacja Popierania Nauki. Ciężar sfinansowania Konferencji wzięły na siebie: Polska Akademia Nauk, Kasa im. Józefa Mianowskiego – Fundacja Popierania Nauki oraz Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia w Warszawie oraz rosyjski Fond – Fundacja Centrum Rosyjsko-Polskiego Dialogu i Porozumienia w Moskwie. Szczególne słowa podziękowania należą się prof. Januszowi Lipkowskiemu, prezesowi Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, oraz prof. Tomaszowi Schrammowi i prof. Krzysztofowi Mikulskiemu, przewodniczącemu i zastępcy przewodniczącego Komitetu Nauk Historycznych PAN.

Udział w Konferencji wzięło kilkadziesiąt osób, w tym 45 uczonych z referatami. Jubileuszowa sesja Komisji swymi rozmiarami przypominała międzynarodowy kongres. Oprócz referentów uczestniczyli w niej liczni słuchacze przede wszystkim z Uniwersytetu Warszawskiego oraz innych uczelni.

Warto przypomnieć na wstępie, że poprzedni przewodniczący rosyjskiej strony Komisji, członek korespondent RAN, prof. Nikołaj Andrejewicz Makarow, dyrektor Instytutu Archeologii RAN, został zastąpiony na stanowisku przewodniczącego Komisji przez prof. Jurija Aleksandrowicza Petrowa, dyrektora Instytutu Rosyjskiej Historii RAN. Akademię N. A. Makarow został wybrany w tym roku na stanowisko wiceprezesa Rosyjskiej Akademii Nauk. Na stanowisku przewodniczącego polskiej strony Komisji pozostaje od 2009 r. prof. Leszek Zasztowt.

W inauguracji tegorocznej konferencji w Sali Balowej Pałacu Tyszkiewiczów-Potockich (UW) uczestniczyli: otwierający spotkanie Prezes Polskiej Akademii Nauk prof. Jerzy Duszyński, Ambasador Nadzwyczajny i Pełnomocny Federacji Rosyjskiej w Polsce Sergej Andreew z małżonką oraz prezydujący Komisji ze strony rosyjskiej prof. Jurij Aleksandrowicz Petrow, dyrektor Instytutu Rosyjskiej Historii Rosyjskiej Akademii Nauk (dalej IRH RAN), prof. Leszek Zasztowt, przewodniczący polskiej strony Komisji, przewodniczący Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN (Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, dalej SEW

3 *Pol'sza, Rossia, Evropa vv sud'be istorika. K 100-letiu Aleksandra Gieysztor*, red. L.E. Gorizontov, Moskva 2016. Por. L. Zasztowt, *Konferencja Komisji Historyków Polski i Rosji: Polska, Rosja i Europa w losie historyka. Pamięci Aleksandra Gieysztor (1916–1999). Konferencja międzynarodowa w Moskwie w dniach 26–27 marca 2013 r.*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” t. 58, 2013, nr 2, s. 272–275.

4 L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka, *Międzynarodowa Konferencja Komisji Historyków Polski i Rosji: Rosja w polskiej historiografii, Polska w rosyjskiej historiografii. Z okazji 50-lecia Komisji Historyków Polski i Rosji, Moskwa, 23–25 czerwca 2015 roku*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” t. 60, 2015, nr 3, s. 157–238.

5 *Rossija w pol'skoj istoriografii. Pol'sza w rossijskoj istoriografii*, red. N. A. Makarow, K.A. Koczegarw, L. P. Marnej, B. W. Nosow, Moskwa 2017.

UW oraz PAN) oraz prof. Borys Władimirowicz Nosow, wiceprzewodniczący rosyjskiej strony Komisji, z Instytutu Słowianoznawstwa RAN (dalej IS RAN). Obecni byli również: dyrektor Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia dr Ernest Wyciszkiwicz oraz jego zastępca dr Łukasz Adamski. Ze strony rosyjskiej uczestniczyli przedstawiciele rosyjskiej fundacji – Centrum Rosyjsko-Polskiego Dialogu i Porozumienia z Moskwy: dyrektor Aleksandra Gołubowa i Paweł Polikarpow. Ze strony Uniwersytetu Warszawskiego w otwarciu konferencji uczestniczył dr Jan Malicki, dyrektor Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Ze strony Instytutu Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów PAN uczestniczył dyrektor prof. Jarosław Włodarczyk. Ze strony Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN jego dyrektor prof. Wojciech Kriegseisen.

Referaty otwierające w pierwszej części (środa, 26 września) prowadzonej przez prof. J. A. Petrowa (IRH RAN), wygłosili: prof. Marek Kornat (IH PAN; *Nowa Polska i nowa Rosja. O szansach pokojowego ułożenia stosunków (1918–1919)*), prof. Gienadij Filipowicz Matwiejew (Państwowy Uniwersytet Moskiewski im. M. Łomonosowa; *Rok 1918 w losach polskich projektów państwowych*), prof. Andrzej Nowak (IH PAN; *I wojna światowa i narodziny eurazjanizmu*), prof. Jurij Arkadiewicz Borysionok (Państwowy Uniwersytet Moskiewski im. M. Łomonosowa; *Odradzająca się Polska, RSFRR i tworząca się państwowość białoruska*). W części drugiej, prowadzonej przez prof. M. Kornata, referentami byli: prof. J. A. Petrow (IRH RAN; *Wielka rewolucja rosyjska 1917–1920 w rosyjskiej myśli społecznej oraz w świetle najnowszej historiografii rosyjskiej*), prof. Hanna Marczevska-Zagdańska (IH PAN; *Polska niepodległa w koncepcjach administracji Woodrowa Wilsona na tle gwałtownych przeobrażeń w Imperium Rosyjskim i Austro-Węgierskim*), prof. B. W. Nosow i dr Ludmiła Pietrowna Marnej (IS RAN; *Problematyka historii Rosji i Polski XX wieku w pracach Komisji Historyków Rosji i Polski*), prof. Jan Szumski (IHN PAN; *Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku w oficjalnym przekazie i historiografii ZSRR okresu po drugiej wojnie światowej*).

Wszystkie referaty dotyczyły najważniejszych problemów interpretacyjnych związanych z 1918 r. i odzyskaniem niepodległości przez Polskę w kontekście zmian politycznych i rewolucji w Rosji. Zwrócono uwagę na poważne rozbieżności jakie nastąpiły po rewolucji 1917 r. po obu stronach – polskiej i rosyjskiej (bolszewickiej) – co do szans porozumienia się w pierwszym okresie powojennym. Finałem tego był konflikt zbrojny i wojna polsko-bolszewicka (M. Kornat). Podniesiono i uwypuklono pewne podobieństwa interpretacyjne odnoszące się do polskich projektów państwowych w interpretacji rosyjskiej i polskiej omawianego okresu (G. F. Matwiejew). Zwrócono uwagę na rodzące się wówczas nowe pomysły imperialne w wersji rosyjskiej reprezentowane przez Piotra Sawickiego m.in. w czasopiśmie „Russkaja Mysl” do 1918 r. w Rosji, później na emigracji (A. Nowak). Przedstawiono koncepcje krystalizacji tożsamości białoruskiej w kontekście rosyjsko-polskim (J. A. Borysionok). Zaprezentowano zarys najnowszych badań dotyczących okresu, prowadzonych w Instytucie Rosyjskiej Historii RAN (J. A. Petrow). Przedstawiono ewolucję podejścia administracji amerykańskiej do kwestii niepodległości Polski (H. Marczevska-Zagdańska). Omówiono dotychczasowy dorobek Komisji Historyków Rosji i Polski w zakresie historii XX w. (L. P. Marnej, B. W. Nosow). Zaprezentowana została ewolucja stanowiska wobec odzyskania niepodległości przez Polskę w oficjalnym przekazie i historiografii ZSRR po II wojnie światowej (J. Szumski).

W sesji popołudniowej, która odbywała się w sali starej Biblioteki Uniwersytetu War-

szawskiego, przewodniczył B. W. Nosow (IS RAN). Referaty wygłosili: prof. Mariusz Wołos (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie; *Misja Józefa Beka na Ukrainę i do Rosji w 1918 roku*); prof. Hieronim Grała (Wydział „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego; *Petersburska Polonia wobec wyzwań 1918 roku*); prof. Joanna Schiller-Walicka (IH PAN; *Naród, państwo, terytorium. Roman Dmowski wśród rosyjskich kadetów*).

W dyskusji ustosunkowano się do wszystkich trzech referatów. Największe zainteresowanie wzbudziły wystąpienia M. Wołosa i J. Schiller-Walickiej. Prof. Andrzej Walicki zauważył, że Roman Dmowski w interesującym nas okresie jednoznacznie opowiadał się za opcją rosyjską i nie było to – w jego opinii – bynajmniej stanowisko koniunkturalne, a głęboko przemyślany wybór. Dowodem na to jest oczywiście książka Dmowskiego *Niemcy, Rosja i kwestia polska*, pierwotnie opublikowana w 1908 r., następnie przełożona na kilka języków. A. Walicki podkreślił, że główne tezy wystąpienia J. Schiller są po raz pierwszy tak solidnym udokumentowaniem ówczesnego stanowiska Dmowskiego.

Wieczorem w Klubie Profesorskim Uniwersytetu Warszawskiego odbyła się uroczysta kolacja dla uczestników Konferencji i zaproszonych gości.

Kolejny dzień konferencji (czwartek, 27 września) kontynuowany był w starej Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Sesję przedpołudniową i pierwszą część popołudniowej prowadzili prof. Leszek Zasztowt (SEW UW) i prof. Leonid Efremowicz Gorizontow (Narodowy Uniwersytet Badawczy „Wyższa Szkoła Ekonomiki” w Moskwie – dalej NUVSE oraz RAN).

Poranną sesję otworzył dyrektor Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojennego Władimir Pietrowicz Tarasow (*Wojna domowa w Rosji i Polska – w dokumentach Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojennego –RGWA*). Kolejne referaty wygłosili: prof. Aleksandra Leinwand (IH PAN; *Rewolucja versus niepodległość. Konflikt (z)realizowanych marzeń*); Leonid Efremowicz Gorizontow (NUVSE, RAN; *Rosyjsko-polskie relacje w 1918 roku w memuarystyce okresu międzywojennego*); prof. Daniel Boćkowski (IH PAN; *Niepodległość, która nie nadeszła. Białystok w listopadzie 1918 roku*); prof. Wiktor Nikołajewicz Zacharow (IRH RAN; *Aktualne problemy historii Noworosji 1917–1922*); prof. Włodzimierz Mędrzecki (IH PAN; *Polskie doświadczenie rewolucji na ziemiach litewsko-ruskich*); dr Artur Markowski (IH UW; *historiografia rosyjsko-żydowska o pogromach Żydów po 1918 r.*); dr Kirył Aleksandrowicz Koczegarow (IS RAN; *Rewolucyjne wydarzenia 1917–1922 roku we współczesnych rosyjskich podręcznikach szkolnych*); prof. Wiesław Caban (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach; dalej UJK; *Spory o drogi do niepodległości w XIX wieku*).

Dyrektor W. P. Tarasow przedstawił w ogólnym zarysie zasób Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojennego w części dotyczącej Polski i stosunków rosyjsko(bolszewicko)-polskich. Informacje dotyczyły m.in. zbiorów kartograficznych (86 map z 1920 r.), zbiorów plakatów i ulotek, zbiorów rozkazów Armii Polskiej (w przekładach rosyjskich), materiałów frontu zachodniego Armii Czerwonej (RKKA), informacji o jeńcach wojennych oraz o aktach polskiego wywiadu (Oddziału II), przechowywanych w archiwum. Prof. L. E. Gorizontow w swym referacie skoncentrował się na kwestiach stosunku Polaków do białej i czerwonej Rosji w oparciu o wspomnienia i pamiętniki. Wyodrębnił interesujące przypadki świadczące o daleko idącej asymilacji – zrusyfikowaniu niektórych jednostek lub uleganiu wpływom ideologii bolszewickiej. Zwrócił uwagę na mieszane polsko-rosyjskie

pochodzenie niektórych generałów armii carskiej, później związanych zarówno z białymi, jak i z bolszewikami (generałowie Anton Denikin i Aleksiej Brusilow). Prof. Aleksandra Leinwand przedstawiła wizję intelektualnych i politycznych inspiracji zarówno Polaków, jak i Rosjan w okresie wielkiej wojny. Zwróciła uwagę na to jak ich marzenia (i poglądy polityczne) przekładały się na konkretne postawy życiowe wobec wojny i rewolucji. Przywołała przykłady m.in. Adama Uziembły (militarny epizod kimirski z 1905 r.), Izaaka Babla oraz jego refleksji wojennych i szeregu innych postaci. Prof. Daniel Boćkowski zaprezentował nieudaną próbę przejęcia miasta Białegostoku przez Polaków w dniach 11–12 listopada 1918 z wizją stworzenia tam polskiego „wolnego miasta”. Prof. W. N. Zacharow (IRH RAN) przedstawił ustalenia niedawno opublikowanej książki poświęconej Noworosji w latach 1917–1922.

W kolejnej części prof. W. Mędrzecki (IH PAN) skoncentrował się na sytuacji na ziemiach litewsko-ruskich. Przedstawił główne tendencje, jakie widoczne były w zachowaniach tamtejszej, mieszanej etnicznie ludności. Wskazał również na niebezpieczeństwa interpretacyjne dotyczące źródeł o charakterze wspomnieniowym (narracyjnym), które powinny być konfrontowane z materiałami o charakterze biurowym (m.in. z aktami administracji niemieckiej Ober-Ostu). Dr K.A. Koczegarow (IS RAN) przedstawił nowe, wprowadzone w Federacji Rosyjskiej trzy koncepcje programów szkolnych w zakresie historii i sugerowaną w nich interpretację wydarzeń wojny i rewolucji. Kolejny referat zaprezentował dr Artur Markowski. Wskazał w nim na polityczne, antyrewolucyjne umotywowanie działań władz carskich w kwestii żydowskiej w Imperium. Żydzi widziani byli jako rozsądnic akcji rewolucyjnej, stąd nie tylko pasywność działań caratu wobec pogromów, lecz także udział tajnej policji w ich inspirowaniu. Prof. W. Caban przedstawił panoramę polskich działań politycznych w XIX w. ukierunkowanych na odzyskanie niepodległości. Działania te widoczne były nie tylko w kraju i na emigracji, lecz także w samym Cesarstwie Rosyjskim – np. tzw. powstanie omskie w 1833 r. czy mit dotyczący liczebności Polaków w armii Szamila w powstaniu na Kaukazie w latach 1830–1855 (na 100 tys. powstańców, jedynie garstka cudzoziemców – szacowanych na około 4000, w tym kilkudziesięciu Polaków). W dyskusji najczęściej pytań dotyczyło referatów rosyjskich W. P. Tarasowa oraz L.E. Gorizontowa oraz W. N. Zacharowa. Zebranych interesowały sprawy doskonale zachowanych zasobów archiwów rosyjskich, a także kwestie interpretacyjne dotyczące źródeł i nazewnictwa.

W sesji wieczornej przewodniczył dr K. A. Koczegarow. Referaty wygłosili: prof. Mirosław Filipowicz (Instytut Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie; *Polacy – mieszkańcy „domu nad rzeką Moskwą”. Uwagi na marginesie książki Y. Slezkine’a*); prof. Joanna Gierowska-Kałuża (IH PAN; *Wilno pod okupacją bolszewicką (styczeń 1919) w realcji Dawida Julewicza Gopnera*); oraz dr Mariusz Kulik (IH PAN; *Polacy w armii rosyjskiej w przededniu odzyskania przez Polskę niepodległości*).

W dyskusji podniesiono m.in. kwestie: antypolskich działań w okresie wojny na ziemiach litewsko-ruskich (W. Mędrzecki, K. A. Koczegarow, W. P. Tarasow), zakresu represji stalinowskich i źródeł do ich badania wykorzystanych przez Y. Slezkine’a, a także dorobku tego amerykańskiego historyka o rosyjskich korzeniach (M. Filipowicz; L. Zasztowt), kwestii wiarygodności i wnikliwości raportu D. J. Gopnera (J. Gierowska-Kałuża, L. Zasztowt), skali konwersji Polaków przechodzących na prawosławie w armii carskiej w odniesieniu do kadry oficerskiej (M. Kulik).

W trzecim dniu konferencji (piątek, 28 września) sesję przedpołudniową prowadził

prof. Andrzej de Lazari (Uniwersytet Łódzki, dalej UŁ), popołudniową prof. Krzysztof Latawiec (Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie, dalej UMCS). Referaty wygłosili: Inessa Sergejewna Jaźborowska (Instytut Socjologii RAN, dalej ISOC RAN; *Sowiecko-polskie kontakty kulturalne 1920–1930 i tradycje społecznych i kulturalnych związków Rosji i Polski w końcu XIX – początku XX wieku*), prof. Maciej Górny (IH PAN; „*Chleba i pokoju!*”. *Konflikty społeczne w Europie Środkowo-Wschodniej 1917–1921*), prof. Jerzy Pająk (UJK w Kielcach; *Rosja 1918 roku w listach Polaków zamieszkujących na obszarze Imperium Rosyjskiego (Na podstawie materiałów cenzury austriackiej)*); prof. Krzysztof Latawiec (UMCS; *Inteligencja urzędnicza Królestwa Polskiego i Imperium Rosyjskiego wobec nowej rzeczywistości. Wybory byłych urzędników carskich po 1917 r.*); prof. Jacek Legieć (UJK; *Inwalidzi wojenni z armii rosyjskiej w niepodległej Polsce*); prof. Andrzej de Lazari (UŁ; *Rok 1918 w historii rodzinnej braci Konstantego i Aleksandra de Lazari*); prof. Hubert Łaszkiwicz (SEW UW; *Życie kościelne i religijne w Rosji i w Polsce w roku 1918*); prof. Sławomir Łotysz (IH PAN; „*Gdyby zamiast Rosji było morze...*”. *Techniczne i polityczne problemy odwodnienia Polesia w II Rzeczypospolitej Polskiej*).

W dyskusji uczestniczyli: B. W. Nosow, M. Filipowicz, J. Schiller-Walicka, L. Zasztowt, A. Szabaciuk oraz Henryk Bułhak. Omawiano kwestie: interpretacji odzyskania niepodległości przez Polskę we współczesnej historiografii rosyjskiej (I. S. Jaźborowska); skali korespondencji docierającej za kordon w czasie wojny z obszaru Rosji i zakresu jej cenzurowania przez władze austriackie (J. Pająk); szacunkowych obliczeń dotyczących urzędników carskich, którzy pozostali na obszarze odrodzonej Polski po wojnie i co się stało z ich majątkami (K. Latawiec); problemów liczby inwalidów z armii rosyjskiej w porównaniu z innymi byłymi żołnierzami pozostałych armii zaborczych – co do określenia ich liczebności i skali w środowisku inwalidów (J. Legieć). W części popołudniowej dyskutowano nad wystąpieniami: A. de Lazari (kwestia wyboru tożsamości narodowej w ramach jednej rodziny), H. Łaszkiwicza (m.in. problem patriarchatu moskiewskiego i autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce), S. Łotyza (kwestia osadnictwa polskiego na Polesiu i działalności wojewody Wacława Kostek-Biernackiego).

W sesji wieczornej, prowadzonej przez prof. Huberta Łaszkiwicza (SEW UW) referaty wygłosili: prof. Stanisław Wiech (UJK; *[K]raj utracony. Warszawa w ostatnich miesiącach rosyjskiego panowania w świetle wspomnień Striemouchowa (styczeń-czerwiec 1915 r.)*); prof. Leszek Zasztowt (SEW UW; *Rok 1918 w świetle „Dzienników” Michała Römera*); dr Andrzej Szabaciuk (Katolicki Uniwersytet Lubelski, dalej KUL; *Po wydzieleniu Chełmszczyzny: sytuacja Kościoła rzymskokatolickiego i rosyjskiej Cerkwi prawosławnej na południowym Podlasiu i Lubelszczyźnie w 1918 r.*); prof. Jan Piskurewicz (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, dalej UKSW; *Jerzy Stempowski i jego tajna misja na Konferencji w Rydze*); W dyskusji pytania dotyczyły m.in. wartości materiałów o charakterze wspomnieniowym i dzienników (S. Wiech, L. Zasztowt, J. Pająk), a także roli Jerzego Stempowskiego i wartości jego raportu z Rygi, który przechowywany jest w zbiorach Działu Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego w kontekście innych źródeł do konferencji ryskiej (J. Piskurewicz, J. Pająk, A. Szabaciuk).

Wieczorem – w przeddzień zakończenia Konferencji – odbyła się uroczysta kolacja pożegnalna dla uczestników i gości w kawiarni profesorskiej w Pałacu Kazimierzowskim, gmachu rektoratu Uniwersytetu Warszawskiego.

Ostatniego dnia Konferencji (sobota, 29 września) sesję poprowadziła prof. Joanna

Schiller-Walicka (IHN PAN). Referaty wygłosili: doc. Wiktor Ross (SEW UW; *Lew Tocki a niepodległość Polski w 1918 roku*); redaktor Walery Piotrowicz Masterow („*Niezawisimaja Gazeta*”; *Płaszczyna informacyjna – przestrzeń przeciwności lub wzajemnego zrozumienia (społeczne dyskusje o historii i współczesności stosunków rosyjsko-polskich)*); prof. Zbigniew Opacki (Uniwersytet Gdański, dalej UG; *Rok 1918 – transfer polskich uczonych z Rosji do szkolnictwa akademickiego Rzeczypospolitej. Wymiar ilościowy i jakościowy zjawiska*); prof. Zbigniew Wójcik (IHN PAN; *Powroty przyrodników polskich z Rosji w latach 1918–1922*); mgr Michał Jasiński (IHN PAN; *Los prawosławnych z terenu Królestwa Polskiego w latach I wojny światowej na przykładzie wspomnień ks. Terencjusza Teodorowicza*); dr Michał Piekarski (IHN PAN; *Obraz Rosji i Rosjan na łamach warszawskiego czasopisma „Muzyka” 1924–1938*).

W dyskusji uczestniczyli: J. Gierowska-Kaflaur, J. A. Petrow, Jan Malicki, A. Leinwand, K. A. Koczegarow, L. Zasztowt, S. Łotysz, J. Schiller-Walicka. Podniesiono kwestie referatów Z. Opackiego (rola Adama Wrzosa w tworzeniu Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i obsadzie jego katedr), M. Jasińskiego (kwestia charakteru źródła jakim są wspomnienia ks. Teodorowicza), Z. Wójcika (kwestia katedry utrzymywanej w Polsce dla wybitnego rosyjskiego przyrodnika, krystalografa G. Ju. Wulffa), M. Piekarskiego (sprawy dotyczące pierwszej nagrody na I Konkursie Chopinowskim w Warszawie, który odbył się siedem lat po wojnie, a nagrodę otrzymał Rosjanin Lew Oborin), W. Rossa (kwestia ogłoszenia przez bolszewików prawa narodów do samostanowienia, które w momencie jego ogłoszenia odebrano jako prezentację postawy demokratycznej i antywojennej oraz sprawiedliwej).

Z powodu nieobecności nie wygłoszone zostały referaty: prof. Adama Bosiackiego (Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego; *Ustrój i system państwa bolszewickiego w oczach Polaków u progu niepodległości*); prof. Swietłany Michajłowny Falkowicz (IS RAN; *Sowiecko-polskie kontakty kulturalne 1920–1930 i tradycje społecznych i kulturalnych związków Rosji i Polski w końcu XIX – początkach XX w.*); prof. Eugeniusza Niebelskiego (KUL; *Józef Piłsudski na Syberii*); dyrektora Andreja Konstantynowicza Sorokina (Naczelna Dyrekcja Archiwów Federacji Rosyjskiej; *Kształtowanie wschodniej granicy Ukrainy 1917–1929 w kontekście stosunków międzynarodowych*); prof. Wojciecha Materckiego (Instytut Studiów Politycznych PAN; *Czy można mówić o kwestii polskiej w polityce Rosji lat Wielkiej Wojny?*). Wszystkie te referaty zostaną uwzględnione w przygotowywanej książce.

W podsumowaniu ostatniego dnia i całej konferencji zabrali głos prof. prof. J.A. Petrow (przewodniczący rosyjskiej strony Komisji), B. W. Nosow (wiceprzewodniczący rosyjskiej strony Komisji) oraz L. Zasztowt (przewodniczący polskiej strony Komisji).

J.A. Petrow podkreślił wartość tak intensywnej wymiany myśli i poglądów oraz podziękował polskiej stronie za wspaniałą i sprawną organizację konferencji. Przyznał, że Komisja Historyków Rosji i Polski jest jedną z nielicznych komisji działających nieprzerwanie od pół wieku. Mimo że programowo nie zajmuje się wyłącznie „trudnymi pytaniami”, to jednak wiele trudnych i dyskusyjnych kwestii jest podnoszonych w obradach. Dodał, że z pewnością warto byłoby więcej czasu poświęcić na dyskusje. Podkreślił, że studia porównawcze (*Comparative Studies*) i wspólne dyskusje są doskonałą metodą, która wzbogaca widzenie historii i pozwala spojrzeć z innej strony na dzieje narodów i państw. Zaproponował, aby kolejne spotkania Komisji rozszerzyć o nowe osoby, nowych badaczy, a także aby oprócz tradycyjnych konferencji wprowadzić w miarę możliwości spotkania o charakterze „okrą-

głych stołów” dla przedyskutowania konkretnych problemów, ważnych dla obu stron. Zwrócił uwagę na szczególną rolę Polski w relacjach z Rosją na różnych etapach, w tym zwłaszcza w okresie 1945–1989, kiedy to – w jego opinii – Polska cieszyła się znacznie większym marginesem swobód niż inne kraje ówczesnego bloku wschodniego. Również relacje „centrum-peryferie” miały w tym przypadku inny wymiar. Jako przykład podał rozpoczęte się w Instytucie Rosyjskiej Historii RAN badania dotyczące działalności Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej z okresu istnienia ZSRR. Zauważył, że z punktu widzenia historiografii rosyjskiej kwestia wykorzystywania „peryferii” przez „centrum” powinna być analizowana zarówno w stosunku do Cesarstwa Rosyjskiego, jak i ZSRR.

B.W. Nosow zauważył, że w wielu referatach (m.in. J.A. Petrowa, A. Nowaka, W. Rossa, A. Leinwand i innych) padały pytania o charakter epoki, a także o kształt rewolucji i kontrrewolucji rosyjskiej, o swoiste dwie strony tego procesu, jakim był przewrót społeczny w naszej części kontynentu. Zauważył, że widoczna jest regionalizacja tych zjawisk. Dla Europy Środkowo-Wschodniej i Rosji charakterystyczna była przewaga regionów z dominującą liczebnie populacją chłopską. Miało to poważny wpływ na charakter przemian społecznych w tych regionach. Zwrócił uwagę, że – mimo dominacji społecznej chłopstwa – polski ruch narodowo-wyzwoleńczy miał w poważnym stopniu charakter elitarny, czerpiący wiele z dawnej cywilizacji opartej o szlachtę jako element społecznie dominujący. Widoczne to było zwłaszcza w odniesieniu do „kresów” dawnej Rzeczypospolitej. Wyraził opinię, że skala naszej konferencji, a także różnorodność podejmowanej problematyki – od polityki, poprzez kwestie ekonomiczne, sztukę, religię po naukę, kulturę i życie codzienne, jest niewątpliwym osiągnięciem tego spotkania.

L. Zasztowt podziękował wszystkim uczestnikom konferencji. Odnosząc się do wypowiedzi przedmówców zauważył, że – w jego opinii – zaprezentowane referaty i dyskusje utwierdziły nas w przekonaniu o poważnym postępie badań nad okresem I wojny światowej i pierwszych lat powojennych zarówno w Polsce, jak i w Rosji. W Polsce widać wyraźnie całą gamę badań analizujących poszczególne grupy urzędnicze administracji rosyjskiej okresu zaborów, a także udział Polaków w armii rosyjskiej i w szeregach armii czerwonej – RKKK. Podkreślił, że badania te coraz częściej dotyczą nie tylko tradycyjnej historii politycznej, lecz widzianej w nowy sposób historii społeczeństw i regionalnych społeczności, grup wyznaniowych i zawodowych, wspólnot etnicznych i zbiorowości o różnym charakterze. Ich reakcje na wojnę i rewolucję są istotnym uzupełnieniem dotychczasowych wizji tego okresu. Zamiast tradycyjnych podziałów na warstwy społeczne coraz częściej badane są relacje miasta i wsi, stan poszczególnych grup zawodowych, wyznania religijne czy wspólnoty akademickie. Do przodu posunęły się studia z zakresu wojskowości, dziejów biurokracji i administracji, historii uniwersytetów i szkolnictwa. Obecne badania historyczne pełną garścią czerpią ze współczesnych nauk społecznych, zwłaszcza z socjologii, antropologii, w tym antropologii kulturowej, oraz psychologii, ale także z teorii politologicznych oraz historii idei i filozofii nauki, a nawet z nauk ścisłych i przyrodniczych. Jest więc dostrzegalna poważna zmiana nie tylko w zakresie metodologii, ale także od strony problematyki będącej przedmiotem studiów.

Na zakończenie L. Zasztowt zwrócił się do uczestników konferencji z prośbą o nadsyłanie tekstów swych wystąpień, które zostaną umieszczone w książce zatytułowanej prawdopodobnie tak samo jak konferencja: *Rok 1918 – koniec starej i narodziny nowej Europy. Odrodzone Państwo Polskie i Sowiecka Rosja. Z okazji stulecia odzyskania przez*

Polskę niepodległości polska strona Komisji deklaruje chęć przygotowania dwutomowej edycji zawierającej studia rosyjskie i polskie. Decyzja ta wynika również z konieczności. Przy tak dużej skali konferencji, *de facto* kongresu, nie byłoby możliwe zaprezentowanie wszystkich tekstów w jednym tomie. W imieniu organizatorów wyraził radość z tak udanego spotkania i jeszcze raz podziękował za aktywne uczestnictwo zebranym, zwłaszcza za udział w dyskusjach – tych oficjalnych, i tych kularowych. Przygotowane przez uczestników studia, którym poświęcili wiele czasu i mnóstwo pracy, przyczynią się do pogłębienia wiedzy o tym ważnym momencie w dziejach Polski i Rosji. Wyraził nadzieję, że przyniosą one pozytywne rezultaty w przyszłości. Podziękował również przedstawicielom wszystkich instytucji, które uczestniczyły w organizacji konferencji.

Leszek Zasztowt
Warszawa

Konferencja „Józef Hurwic – Człowiek i Uczony”

23 maja 2018 r. w sali im. Marii Skłodowskiej-Curie w Pałacu Staszica w Warszawie odbyła się konferencja „Józef Hurwic – Człowiek i Uczony”, zorganizowana przez Towarzystwo Marii Skłodowskiej-Curie w Hołdzie, Towarzystwo Naukowe Warszawskie oraz Instytut Historii Nauki PAN. Przyczynkiem do jej zorganizowania była 120 rocznica odkrycia polonu i radu (1898 r.) oraz 107 rocznica urodzin Profesora Józefa Hurwica. Nieprzypadkowo też wybrano salę, ponieważ w niej właśnie odbyło się ostatnie w Warszawie spotkanie z Profesorem, w 2006 r.

Do udziału w konferencji zaproszono przedstawicieli różnych dziedzin. Tematyka wykładów była bardzo szeroka, chcieliśmy bowiem zaprezentować różne obszary działalności i zainteresowań Prof. Hurwica. Rozpoczęliśmy wspomnieniem o Profesorze jako o redaktorze naczelnym popularnonaukowego pisma „Problemy”. Autorka niniejszego tekstu przedstawiła strukturę pisma, jego najważniejszych autorów, najciekawsze artykuły, anegdoty, a także historię życia Profesora, na które spojrzała przez pryzmat losów „Problemów”. Opowiedziała także o osobistych relacjach z Profesorem Hurwicem.

Kolejny mówca, prof. J. Piskurewicz, przedstawił sylwetkę Profesora jako historyka nauki. Podjął trud prześledzenia jego publikacji, artykułów i książek poświęconych polskim uczonym: Marii Skłodowskiej-Curie, Kazimierzowi Fajansowi, Marianowi Smoluchowskiemu, a także Irenie Joliot Curie i innym. Na wkład Profesora w historię nauki złożyła się także wielka liczba wykładów i opowieści o uczonych, także w formie anegdot (książeczka *Uczeni w anegdocie*).

Dr hab. T. Pospieszny zaprezentował dokonania twórców nauki o promieniotwórczości w ujęciu Profesora J. Hurwica. Bohaterami jego wystąpienia byli m.in. Maria Skłodowska-Curie, Piotr Curie, Irena Joliot Curie, Fryderyk Joliot, Kazimierz Fajans, Lise Meitner. Prelegent przedstawił ich wkład w rozwój nauki o promieniotwórczości i wzajemne relacje między uczonymi.

Jak wspomniano, rok 2018 to 120 rocznica odkrycia polonu i radu. Prof. J. Pluta wygłosił wykład zatytułowany „Maria Skłodowska-Curie – 120 lat później”. Było to rozszerzenie jego wcześniejszego wystąpienia, zaprezentowanego 20 lat temu, w setną rocznicę odkrycia. Dwadzieścia lat przyniosło wiele nowych informacji na temat wykorzystania odkryć uczoney.

Piastując funkcję Prezesa Polskiego Towarzystwa Chemicznego, Profesor Józef Hurwic stworzył przy ul. Freta 16, w miejscu urodzenia dwukrotnej Noblistki, jedyne na świecie jej biograficzne muzeum. Popularyzował wiedzę o odkryciach Marii Skłodowskiej-Curie, pisząc liczne artykuły, książki, wygłaszając wykłady. Jego prace charakteryzowały się prostym, zrozumiałym dla wszystkich językiem, co było ich niewątpliwym atutem. Najtrudniej jest bowiem mówić prosto o rzeczach trudnych.

W bieżącym roku minęło także 50 lat od wydarzeń marcowych i wyjazdu Profesora Hurwica i jego najbliższych do Francji. We wspomnianym wcześniej wystąpieniu na temat Profesora jako redaktora naczelnego „Problemów” autorka pokazała, jak zmieniała się rola Profesora w tworzeniu oblicza pisma, szczególnie w latach 1967–1968/1969 oraz jak z człowieka cenionego na uczelni, szanowanego i poważanego uczonego, wykładowcy i dziekana Wydziału Chemicznego Politechniki Warszawskiej stawał się *persona non grata*. Temat tożsamości, przynależności i emigracji w kontekście życiowych losów Józefa Hurwica i jego siostry Sary (Marii) Hurwic (Nowakowskiej) przedstawiła Katarzyna Jankowska z Muzeum Polin. W zbiorach muzeum znajdują się dokumenty przekazane przez Profesora. Losy rzuciły go do Marsylii na Uniwersytet Aix-en-Provence. Mieszkał w Marsylii i w Paryżu. Profesor Józef Hurwic zmarł 27 lipca 2016 r. w Paryżu w wieku 105 lat. Spoczywa na cmentarzu Père-Lachaise.

Na konferencji obecne były osoby, które znały Profesora osobiście, które uczestniczyły we wspomnianym spotkaniu z okazji 95 urodzin Profesora, jego przyjaciele i ci, którzy go podziwiali.

Małgorzata Sobieszczak-Marciniak
Towarzystwo Marii Skłodowskiej-Curie w Hołdzie

Międzynarodowa konferencja „Nicolaus Copernicus in the 21st Century: Context, Resources, Methods”

21–22 maja 2018 (Warszawa–Lubawa)

Dnia 21 maja 2018 roku w Pałacu Staszica w Warszawie odbyła się naukowa część międzynarodowej konferencji „Nicolaus Copernicus in the 21st Century: Context, Resources, Methods” („Mikołaj Kopernik w XXI wieku: Konteksty, Źródła, Metody”), zorganizowanej przez Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk, Fundację Nicolaus Copernicus oraz Miasto Lubawa.

Celem konferencji było przedstawienie nowych celów i projektów badawczych związanych z astronomią i nauką okresu wczesnonowożytnego oraz Kopernikiem. Spotkanie otworzył dyrektor Instytutu Historii Nauki PAN, prof. dr hab. Jarosław Włodarczyk, witając zgromadzonych słuchaczy, w tym gości z Ziemi Lubawskiej. Następnie zgromadzonych powitał p. Robert Szaj, prezes Fundacji Nicolaus Copernicus. Konferencja miała charakter międzynarodowy, więc wszystkie referaty prelegentów były wygłaszane w języku angielskim, z tłumaczeniem symultanicznym na język polski.

Po oficjalnym rozpoczęciu pierwsze wystąpienie przedstawił dr Matthieu Husson z Obserwatorium w Paryżu, który mówił o nowych podejściach do badania i analizowania tablic alfonsyńskich w ramach międzynarodowego projektu badawczego ALFA. Prelegent przekonywał, jak ważna jest koncepcja „równowagi” czy „stabilności” korpusu. Nowe podejścia analityczne mają dać odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu materiał jest już ugruntowanym źródłem dla historyków astronomii i matematyki, a na ile jesteśmy w stanie poznać jego nowe aspekty.

Drugim mówcą był dr hab. Jacek Soszyński, prof. PAN (Instytut Historii Nauki PAN), który opowiedział o projekcie Manuscripta.pl realizowanym w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Projekt ma na celu skatalogowanie średniowiecznych rękopisów w zbiorach polskich oraz poloników w archiwach zagranicznych, uwzględniając informacje o kolekcjach zaginionych, na przykład podczas II Wojny Światowej.

Dr Henry Zepeda (Bayerische Akademie der Wissenschaften), który jest jednym z członków zespołu badaczy w projekcie *Ptolomaeus Arabus et Latinus*, opowiadał zarówno o technicznej stronie przedsięwzięcia, jak i o wyzwaniach, które pojawiają się przy tworzeniu tak obszernego i wielojęzycznego katalogu. Głównym celem projektu jest lepsze zrozumienie średniowiecznej i wczesnonowożytnej astronomii i astrologii poprzez zebranie całego zachowanego łacińskiego i arabskiego korpusu ptolemejskiego. Prace rozpoczęły

się w 2013 r. Jest to jeden z najdłuższych obecnie finansowanych projektów badawczych, w założeniu zaplanowany na 25 lat.

Po przerwie kontynuowano wystąpienia i dyskusje. Następną prelegentką była dr Clarinda Calma z Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie, która mówiła o szkicu projektu mającego na celu stworzenie cyfrowego repozytorium całej biblioteki Mikołaja Kopernika wraz z dokładnym opisem marginaliów. W odpowiedzi na pytanie z sali, co wiemy o faktycznym inwentarzu biblioteki, dr Calma odpowiedziała, że interesuje ją też biblioteka w wymiarze niefizycznym, mentalnym – w jaki sposób, dzięki czytaniu tych samych książek, idee w tamtym czasie krążyły i powodowały zmiany w myśleniu naukowym.

Prof. dr hab. Jarosław Włodarczyk wygłosił referat przedstawiający zarys projektu badawczego, którego celem jest rekonstrukcja astronomicznych instrumentów obserwacyjnych od starożytności po czasy Kopernika. Prof. Włodarczyk odniósł się do prób podejmowanych m.in. w Stanach Zjednoczonych i problemach, jakie przy tym powstają, np. w związku z wykorzystaniem współczesnych materiałów do odtwarzania narzędzi astronomicznych z dawnych epok. W założeniu rekonstrukcje obiektów miałyby powstawać na podstawie danych obserwacyjnych i ich opisów, a nie innych tekstów kultury takich jak ryciny czy opisy literackie.

Część *stricte* naukową zakończył dr Pietro Daniel Omodeo z Uniwersytetu Ca'Foscari w Wenecji, który przedstawił kolejny duży europejski projekt badawczy (finansowany ze środków European Research Council) dotyczący rozwoju kosmologii w siedemnastowiecznej Europie. Biorąc udział w projekcie grupa ponad dwudziestu badaczy chce prześledzić sieci naukowych powiązań, wychodząc od rozprzestrzeniania się myśli naukowej w środowiskach uniwersyteckich. Autorów projektów interesuje przede wszystkim umiejscowienie zmiany epistemicznej w kontekście geopolitycznym i wyznaniowym.

Ostatnim blokiem tego dnia były pokazy dwóch filmów – nagrania wystawionej w 2014 r. przez Boulder Ensemble Theatre Company w Boulder (USA) sztuki Davy Sobel *And the Sun Stood Still*, opowiadającej o relacji Mikołaja Kopernika z jego jedynym uczniem, Joachimem Retykiem, oraz filmu dokumentalnego przygotowanego przez Michała Juszczakiewicza we współpracy z Fundacją Nicolaus Copernicus *Tajemnice De revolutionibus*, będącego próbą rekonstrukcji wydarzeń związanych z drukiem *opus magnum* słynnego astronoma i niekwestionowanej roli, jaką odegrał w tym wydarzeniu Retyk. Estetyczna wizja filmu została wzbogacona merytorycznym komentarzem uznanych badaczy działalności Mikołaja Kopernika, m.in. profesora Owena Gingericha. Zarówno autorka sztuki, jak i reżyser dokumentu byli wśród zaproszonych na konferencję gości.

Końcowe uwagi wygłosił dr Matthieu Husson, który podkreślił wartość wszystkich trwających i planowanych projektów badawczych, wyrażając nadzieję, że dzięki nim uda się lepiej zrozumieć myśl kopernikańską, jej źródła i późniejsze transformacje. Zaprezentowane projekty bardzo mocno akcentowały przekrojowość i złożoność podjętych zadań. Jednocześnie warto dodać, że gromadzenie i analizowanie dużej ilości danych, digitalizacja, tworzenie baz i ogólnodostępnych katalogów ma również wymiar niesłuchanie praktyczny dla innych badaczy. Co więcej, baczna uwaga skierowana na źródła – rękopisy, teksty kultury, instrumenty – wydaje się mieć na celu jak największe ukontekstowanie myśli astronomicznej na przestrzeni dziejów, dając potencjalny początek nowym kierunkom badawczym.

Następnego dnia (22 maja) większość uczestników udała się do Lubawy na popularnonaukową część konferencji.

Program pierwszego dnia konferencji można znaleźć na stronie:

www.ihnpan.waw.pl/wp-content/uploads/2018/05/Program_2018_05_21_Wwa.pdf
[dostęp 20.10.2018]

Barbara Bienias

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN

Warszawa

Nagroda im. Jana Jędrzejewicza przyznana po raz szósty

1 października 2018 r. po raz szósty rozstrzygnięto konkurs o Nagrodę im. Jana Jędrzejewicza dla najlepszej polskiej książki z historii nauki i techniki. Nagroda została ufundowana w 2013 r. przez samorząd miasta Płońsk i jest przyznawana corocznie pod auspicjami Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN oraz Kasy im. Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki, których przedstawiciele wchodzi w skład Kapituły nagrody.

Jan Jędrzejewicz (1835–1887), z wykształcenia lekarz, był pasjonatem astronomii i meteorologii, a także wielkim popularyzatorem nauki. Swoją działalność astronomiczną prowadził w Płońsku, gdzie w latach 1872–1875 uruchomił obserwatorium wyposażone w najlepszej klasy instrumenty. Wyniki jego obserwacji były publikowane na łamach międzynarodowych periodyków i korzystali z nich astronomowie w całej Europie. Jego *Kosmografia* (1886) długo pozostawała jednym z najważniejszych polskich podręczników do astronomii.

Nagrodę im. Jana Jędrzejewicza wręczono podczas uroczystości zorganizowanej w Miejskim Centrum Kultury w Płońsku. Zgromadzonych gości przywitał pan Andrzej Pietrasik, Burmistrz Miasta Płońska. Następnie dr Danuta Ciesielska (Instytut Historii Nauki PAN) wygłosiła wykład popularnonaukowy o początkach i późniejszych dokonaniach Polskiej Szkoły Matematycznej.

Głównym punktem ceremonii było ogłoszenie laureata konkursu. Prof. dr hab. Jarosław Włodarczyk, Przewodniczący Kapituły Nagrody im. Jana Jędrzejewicza, krótko zaprezentował wszystkie jedenaście zgłoszonych w tym roku pozycji oraz przedstawił werdykt Kapituły. Zwycięzcą tegorocznej edycji został dr Michał Piekarski za książkę *Przerwany kontrapunkt. Adolf Chybiński i początki polskiej muzykologii we Lwowie 1912–1944* (Instytut Historii Nauki PAN, ASPRA-JR, Warszawa 2017, Seria Monografie z Dziejów Oświaty, t. XLVIII). Prof. Włodarczyk podkreślił, że to pierwsza praca z dziedziny historii nauk humanistycznych nagrodzona w konkursie. Kapituła szczególnie doceniła pracę włożoną w bardzo rzetelne przebadanie źródeł, znawstwo tematu oraz wprowadzenie do historii nauki postaci Adolfa Chybińskiego. Nie bez znaczenia był fakt, że mimo specjalistycznego tematu książka napisana jest przystępnie i może zainteresować szerszą publiczność.

Z uwagi na bardzo wysoki poziom konkursu, Kapituła postanowiła w tym roku przyznać dwa wyróżnienia – dla dr. Macieja Jasińskiego za książkę *Stanisław Lubieniecki i astronomia kometarna XVII stulecia* (Instytut Historii Nauki PAN, ASPRA-JR, Warszawa 2017, Seria Bibliotheca Heveliana, t. II) oraz dla dr hab. Iwony H. Pugacewicz za pracę *Batignolles 1842–1874. Edukacja Wielkiej Emigracji* (Instytut Historii Nauki PAN, Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii UW, ASPRA-JR, Warszawa 2017). Kapituła doceniła

Od lewej: prof. dr hab. Jarosław Włodarczyk, Burmistrz Miasta Płońsk Andrzej Pietrasik, dr Michał Piekarski, Dyrektor Miejskiego Centrum Kultury w Płońsku Elżbieta Wiśniewska. ©MCK Płońsk 2018

wysoki poziom merytoryczny wszystkich wyróżnionych prac oraz ich znaczący wkład do historii nauki.

Następnie zgromadzeni goście wysłuchali wykładu Laureata, który w anegdotyczny sposób przedstawił postać Adolfa Chybińskiego oraz środowisko muzykologów we Lwowie w czasach II Rzeczypospolitej.

Uroczystość zamknęło złożenie kwiatów i zapalenie zniczy na grobie Jana Jędrzejewicza.

Kapituła Nagrody zachęca wydawców, autorów oraz przedstawicieli środowiska naukowego do zgłaszania książek z dziedziny historii nauki i techniki do następnej edycji konkursu. Termin nadsyłania zgłoszeń upływa 30 kwietnia 2019 r. W konkursie mogą brać udział publikacje, które ukazały się w roku poprzednim. Szczegółowe informacje o regulaminie konkursu znajdują się na stronach Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN:

www.khnit.pan.pl/index.php/nagroda-im-jana-jedrzejewicza.

Barbara Bienias
Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN
sekretarz Kapituły Nagrody im. Jana Jędrzejewicza

Relacja z międzynarodowej konferencji naukowej ESHS 2018 w Londynie

W dniach 14–17 września 2018 r. w Londynie odbyła się ósma międzynarodowa konferencja naukowa zorganizowana przez Europejskie Towarzystwo Historii Nauki (*European Society for the History of Science*, ESHS) we współpracy z Brytyjskim Towarzystwem Historii Nauki (*British Society for the History of Science*, BSHS). Tematem przewodnim wydarzenia była „Jedność i jej brak” (*Unity and Disunity*).

Konferencję rozpoczęło przywitanie gości przez władze ESHS i BSHS w auli Institution of Education (University College London). Dziękując zebranych za tak liczne przybycie, Przewodniczący podkreślali chęć i potrzebę dalszej międzynarodowej współpracy historyków nauki w ramach Towarzystw, zwłaszcza w kontekście widma Brexitu. Motyw ten przewijał się w wielu wystąpieniach i wykładach, co pokazuje, że decyzje polityczne rodzą obawy o dalszy kształt współpracy zagranicznej pomiędzy instytucjami naukowo-badawczymi.

Podczas inauguracji konferencji Nagrodę im. Gustava Neuenschwandera, przyznawaną za wybitne osiągnięcia w dziedzinie historii nauki, odebrał profesor Robert Fox (University of Oxford), który wygłosił wykład zatytułowany: *Memory, Celebrity, Diplomacy. The Marcellin Berthelot Centenary, 1927*. Kolejne dwa wystąpienia były przedstawione w ramach bloku *Young Scholar Lecture*. Pierwsze z nich wygłosił Antonio Sánchez (Universidad Autónoma de Madrid), który mówił o wczesnonowożytnej kulturze materialnej i transmisji wiedzy na Półwyspie Iberyjskim. Wykład Stephanie A. Dick (University of Pennsylvania) dotyczył sposobów opisywania badań nad sztuczną inteligencją w laboratoriach amerykańskich po II Wojnie Światowej.

W kolejnych dniach konferencji wystąpienia uczestników były podzielone na sympozja (w blokach tematycznych) i sesje niezależnych referatów, które odbywały się w budynkach Institute of Education i w Science Museum (Dana Studio)¹.

W Londynie wyniki swoich badań zaprezentowała grupa naukowców z Polski, w tym siedmioro pracowników Instytutu Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN. Na sympozjum dotyczącym prac nad wydaniem korespondencji Jana Heweliusza swoje wystąpienia przedstawili prof. dr hab. Jarosław Włodarczyk, który omawiał najważniejsze aspekty pojawiające się w listach wymienianych między astronomem z Gdańska i Marią Kunic, a także dr Maciej Jasiński, który zaprezentował najistotniejsze cechy korespondencji Heweliusza ze Stanisławem Lubienieckim (1623–1675).

Prof. dr hab. Michał Kokowski oraz dr hab. Wiesław Wójcik, prof. PAN, wygłosili swoje referaty na sympozjum zatytułowanym *Continuity and Discontinuity of University Edu-*

1 Pełny program konferencji ESHS 2018 dostępny jest na stronie: eshs2018.uk/programme-10-09-2018/ [dostęp: 04.11.2018].

ation and Research Activities of Central European Scholars during World War II. Prof. Kokowski przedstawił sytuację szkolnictwa wyższego na ziemiach polskich okupowanych podczas II Wojny Światowej, natomiast prof. Wójcik omówił rolę, jaką odegrali przebywający na emigracji naukowcy z Polskiej Szkoły Matematycznej w tworzeniu się nowych jednostek badawczych na Zachodzie.

Dr hab. Ewa Wyka, prof. PAN, opowiedziała, w jaki sposób historyczne przyrządy naukowe odwzorowywały artystyczne i rzemieślnicze trendy epoki, w której powstawały. W tej samej sesji referat o metodzie ewaluacji zbiorów muzealnych wygłosił także mgr Marcin Banaś (Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Maius), który wraz z prof. Wyką realizuje grant NCN „Narodowy inwentarz historycznych przyrządów naukowych”.

Dr Danuta Ciesielska poświęciła swoje wystąpienie polskim matematykom w Getyndze w kontekście odradzającej się polskiej państwowości po I Wojnie Światowej. W referacie dr Ciesielska przedstawiła cząstkowe wyniki badań prowadzonych w ramach grantu NCN „Studia i badania naukowe polskich matematyków, fizyków i astronomów na Uniwersytecie w Getyndze (1895–1933)”.

Pisząca te słowa wygłosiła referat pt. *Edward Gresham’s Astrostereon (1603) and the ‘Copernican Paradox’* na sesji poświęconej historii astronomii renesansowej. Wystąpienie było prezentacją cząstkowych wyników badań w ramach realizacji grantu NCN „Między tradycją a nowoczesnością: kopernikanizm, idea wielości światów i astrologia w traktacie *Astrostereon* Edwarda Greshama (1565–1613)” pod kierownictwem prof. dr. hab. Jarosława Włodarczyka.

Drugiego dnia konferencji dwa wieczorne wystąpienia zostały wygłoszone w budynku Royal Institution – w tej samej auli, w której swoje wykłady prowadził Michael Faraday. Profesor Jennifer Rampling (Princeton University) opowiadała o odtwarzaniu eksperymentów alchemicznych we współczesnym laboratorium oraz o sposobach rozumienia procesu transmutacji na podstawie średniowiecznych i renesansowych ilustrowanych opisów.

Drugi wykład, zatytułowany *Looking back, stepping forward: reflections of sciences in Europe*, wygłosiła profesor Ana Simões (Universidade de Lisboa), która w nowej dwuletniej kadencji objęła funkcję przewodniczącej ESHS.

Uczestnicy konferencji mogli skorzystać też z wycieczek fakultatywnych, m.in. do Royal Society, gdzie można było obejrzeć wystawę *Science made Visible: Drawings, Prints, Objects*, przedstawiającą sposoby „unaoczniania” nauki przez członków Towarzystwa Królewskiego w XVII i XVIII w. Organizatorzy proponowali także zwiedzanie Royal Observatory oraz rozmaitych wystaw, np. w Grant Museum of Zoology, czy Sir John Soane’s Museum.

Przekrój tematyczny wystąpień był ogromny. Każdego dnia odbywało się kilkanaście równoległych sesji dotyczących historii nauki, techniki i medycyny od czasów antycznych po współczesne. Wśród zaproponowanych referatów dominowały zagadnienia związane z historią nauk ścisłych, ale były też sympozja i sesje poświęcone historii nauk ekonomicznych, politycznych i społecznych oraz historii kultury wizualnej i materialnej. Istotną część wystąpień dotyczyła historii kolekcji lub historii instrumentów i przyrządów naukowych.

Na sesji podsumowującej spotkanie zaprezentowano też nową odsłonę czasopisma *Centaurus*, które pod nowym kierownictwem Koena Vermeira ma stać się konkurencyjnym tytułem.

Barbara Bienias

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN